

Неологізми як джерело розвитку української мови

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Розглянуто роль неологізмів у розвитку сучасної української мови. Проаналізовано причини й способи утворення неологізмів. Визначено види неологізмів та їхні функції в сучасній українській мові.

Ключові слова: неологізми, новотвори, запозичення, ЗМІ.

Annotation

The article considers the place of neologisms in the development of the modern Ukrainian language. The reasons and methods of formation of neologisms are analyzed. The types of neologisms and their functions in the modern Ukrainian language are defined.

Keywords: neologisms, adoptions, word formations, media.

Вступ

У зв'язку з розширенням суспільних функцій української літературної мови та її активним впровадженням в усі сфери суспільного життя збагачується та оновлюється лексичний фонд мови. Виникає значна кількість неологізмів, які на тлі загальноновживаних слів виділяються своєю свіжістю та новизною. Більшість цих слів є незрозумілими й незвичними для пересічних мовців, тому швидко виходять з ужитку, однак є й такі, що вдало вбудовуються у структуру мови і стають її надбанням. Функціонування неологізмів в українській мові неодноразово ставало предметом аналізу в наукових працях мовознавців. Цю проблему досліджували І. Огієнко, Г. Бусман, А. Радченко, М. Гладкий, В. Заботкіна. Стилiстичні функції неологізмів вивчали О. Пономарів, П. Горещкий, Л. Кравець, А. Коваль. В останні десятиліття неологізми української мови розглядали переважно крізь призму загальних словотвірних, лексико-семантичних та стилістичних тенденцій розвитку (О. Сербенська, О. Стишов, І. Шашкін, А. Москаленко, А. Нелюба).

Основна частина

В енциклопедії «Українська мова» О. О. Тараненко пропонує таке визначення поняття «неологізм» – це «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальнономвні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» [1, с. 377]. Неологізми, тобто слова, які ще не ввійшли до активного вжитку, і слова, що виходять з ужитку, поповнюючи розряд застарілих, становлять пасивний фонд мови [2, с. 108]. У зв'язку з динамічними процесами розвитку української мови виникають фактори, які спричиняють утворення неологізмів: 1) позамовний – через потребу дати назви новим предметам і явищам: *логін, клонування, монітор, бобслей, дисплей* тощо; 2) мовний – для заміни попередніх найменувань новими, наприклад: *теракт – терористичний акт, доглядач будинку – двірник* та інші. Залежно від способу утворення дослідники виділяють лексичні й семантичні неологізми. Лексичні новотвори створюють за продуктивними моделями або запозичують з інших мов (*макіяж, панк, рекет, спам*). Семантичні неологізми – це нові значення вже відомих слів (*зебра* – смуги на проїжджій частині вулиці, що позначають перехід; *повзунок* – замок блискавки; *штрих* – паста для виправлення помилок у друкованому тексті). Динаміка розвитку сучасної української літературної мови найбільше виражена в мові засобів масової інформації, політичному дискурсі, технічному прогресі. Процес активного поповнення мови новими лексемами є найпомітнішим серед процесів розвитку мови на сучасному етапі.

Неологізми сучасної української мови можна поділити на такі групи:

1. Новотвори. Рекламна індустрія формує мову реклами, яка активно впливає на суспільство. Реклама ознайомлює українське населення з новими реаліями, наприклад: *адаптер, аудіокарта, жалюзі, ролети*. Молодь часто спілкується слоганами з реклами, що містять неологізми: «*Не гальмує – снікерсуй*»; «*Шейканемо, бейбі*». Усі ці неологізми утворені за допомогою словотвірних афіксів і змінюються за граматичними законами української мови.

Активізація політичного життя в передвиборний період позначається й на мові. Із одного боку, виникають ситуативні лексеми-оказіоналізми, наприклад: *правосеки, порошенківці, ляшківці, рашисти, тітушки*, а з іншого – утворюються okazіональні словосполучення у функції номенів: *усе це збільшує протестний електорат; силовий тиск на виборчий загал через виконавчу вертикаль; ліві розтягнуть голоси свого електорату; визначити прохідного кандидата* («Вечірній Київ»);

2. Запозичення. Завдяки розвитку економічних і політичних відносин України з іншими країнами світу засоби масової інформації запозичили чимало чужих слів, наприклад: *арт-салон,*

брифінг, відеокліп, діджей, екстрадиція, імідж, мас-медіа, рімейк, топ-модель, хіт та інші. Серед них значну кількість становлять англіцизми. Іноді в одній фразі їх уживають стільки, що дуже складно, а іноді й неможливо сприймати інформацію, наприклад: «Генеральний директор холдингової, консалтингової чи трастової компанії організовує тренінгові курси, складає лістинг котирувань відповідно до маржі, встановленої Нацбанком». Іноді складається враження, що неможливо дібрати українські відповідники, але, наприклад, популярне слово «консалтинг», за результати дослідження Н. Нікітіної, має в українській мові сім відповідників: *порадництво, дорадець, порадник, радний, дорадчий, порадний, порадчий* [3, с. 4]. Деякі із запозичених лексем доволі швидко пристосовуються до норм української мови і збагачуються похідними утвореннями, наприклад: *національний хіт-парад, хітова пісня*.

3. Перерозподіл значень. Постійний розвиток мови спонукає до набуття словами нових семантичних значень, що надає змогу утворювати нові з єдиної похідної основ, наприклад: *тінь, тіньовик, тіньова економіка*. Реальність потребує нових назв та термінів й формує потребу в новотвореннях та запозиченнях лексем. Н. Нікітіна пропонує «пучковий підхід» до розуміння природи мовного знака.

Поява нового значення – це ще одна ниточка в семантичному пучку лексеми. Такі лексичні новації щедро поповнюють загальний жаргон сучасної української мови, наприклад: *засвітитися* (виявити себе), *наварювати* (одержувати швидко прибутки), *наїжджати* (мати претензії), *прокручувати* (одержувати прибутки), *прикид* (одяг), *бабки* (гроші) [3].

4. Відродження слів із минулого (реактивація). У період незалежності в нашій країні виникло природне бажання до терміноутворення на питомій основі, але постала проблема поєднання національних та інтернаціональних елементів. Утворена та відновлена лексика поповнила собою терміносистеми сфер гуманітарних наук. Так, наприклад, в освітню систему України повернулися такі слова: *гімназія, ліцей, бакалавр, магістр* тощо. Найбільш «реабілітованою» в українській терміносистемі є економічна підсистема, наприклад: *акція, аукціон, гривня, комерція, оренда*. Окрім того, до активного вжитку повертаються слова, що були вилучені у 30-х роках ХХ ст. через ідеологічні причини зі звинуваченнями «націоналістично вороже», «штучне», «застаріле» слово, наприклад: *залюблений, зеленина, наразі, озлидніння, спритник* тощо [4, с. 59–65]. Поповнення української мови «реабілітованими» лексемами, новотворами, що не суперечать словотвірним нормам української мови, вдалими запозиченнями актуалізує питання про функціонування літературної норми та її варіантів. Виникають лексичні паралелі як перехідні ланки до нової норми, наприклад: *винятковий – ексклюзивний, журнал – часопис, сучасний – модерний* та інші.

Неологізми поділяються на загальномовні та індивідуально-авторські, останні поширені в українській літературі і становлять окрему групу. Так, зокрема, у поезії Л. Костенко виявлено такі новотвори: *золотаве звечоріння, стрімголова малеча, пензлі богоугодні*, в А. Малишка – *огнепоклонники, злоголого*, у М. Рильського – *розкрилитися*. Як правило, авторські неологізми рідко входять до загальноновживаної лексики і доречні лише в окремих текстах, але деякі з них все ж увійшли до літературної мови. Так, зокрема, створені Т. Шевченком – *високочолий*, І. Нечуєм-Левицьким – *світогляд, самосвідомість*, Лесею Українкою – *провесна, промінь*, міцно прижилися в нашій мові, навіть увійшли до активного словника [5, с. 504].

Кількість неологізмів тільки в періодиці (вона переважно і є матеріалом для їхньої фіксації) у розвинених мовах протягом року досягає десятків тисяч (не всі, звичайно, лишаються в мові). Переважна більшість неологізмів (до 90%) – це терміни [6, с. 377]. Життєздатність неологізмів залежить від того, наскільки вони апробовані суспільною практикою, наскільки сильною є потреба у цьому слові для позначення відповідних понять, і яку кількість «суперників» – синонімічних відповідників має це слово у словниковому складі мови.

Висновки

Отже, лексична система мови є найбільш рухомою та мобільною. Лексичний фонд української літературної мови поповнюється в основному за рахунок номінації нових понять, предметів, явищ та подій, які з'являються в житті мовної спільноти й потребують нової лексеми для свого найменування, тобто за рахунок процесу неологізації. Неологізми – це основний фактор розвитку мови, й за умови вдалого мовного оформлення й точності значення збагачують мову, спрямовують її розвиток вперед.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К. : Просвіта, 2000.
2. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономарева. – 4-ге видання. – К. : Либідь, 2008. – 488 с.
3. Нікітіна Н. Українська мова на телебаченні / Н. Нікітіна // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 2–7.
4. Поздрань Ю. В. «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті : монографія / Ю. В. Поздрань; за наук. ред. О. М. Тищенко. – Вінниця: ВНТУ, 2018. – 292 с.

5. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Терамко. – К.: Академія, 2007. – 504 с.

6. Мацько Л. Стилїстика української мови: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів/ Любов Мацько, Олеся Сидоренко, Оксана Мацько; Ред. Л. І. Мацько,. – К.: Вища школа, 2003. – 461 с.

Третяк Мирослава Ігорівна – студентка групи ЗПІ-18б, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: ya.myroshka15@gmail.com

Tretiak Myroslava Ihorivna – student of the ZPI-18b group, Faculty of Information Technology and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: ya.myroshka15@gmail.com

Науковий керівник: **Поздрань Юлія Вячеславівна** – канд. філол. наук, старший викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, yuliapozdran@ukr.net.

Supervisor: **Pozdran Yuliia Viacheslavivna** – Candidate of Philology, lecturer of the Linguistics' Department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, yuliapozdran@ukr.net.